

Tal com sospitava en iniciar els primers passos de la recerca, el reportatge novel·lat és un *gènere mixt*, fruit de l'aliatge del propòsit i els procediments documentals del reportatge periodístic amb les tècniques de composició i estil de la novel·la. La tesi que presento m'ha permès, però, perfilar aquesta idea central i completar-la com segueix.

5.1. De primer, el reportatge novel·lat no és, com pensava en un principi, un gènere mixt d'origen recent, datable en les últimes dues o tres dècades. Altrament, tal com he exposat al llarg de la recerca, he trobat peces que responen a les característiques que l'he atribuït ja al segle XVIII i a les primeries del XIX. Des dels seus inicis, aquesta modalitat d'escriptura neix de la confluència entre la novel·la, que adquireix puixança precisament en els segles esmentats (per bé que els seus orígens són molt més antics), i el reportatge, gènere periodístic que es va conformant al llarg del vuit-cents i que assoleix els seus contorns actuals amb el període de desenvolupament accelerat de la premsa de masses (datable aproximadament entre l'últim terç del segle XIX i el primer del XX, segons els àmbits).

5.2. Cal, tanmateix, tenir present que reportatge i novel·la no són, d'antuvi, els únics gèneres que han participat en la conformació del reportatge novel·lat.

Aquest gènere mixt ha anat absorbint des dels seus orígens trets propis de diverses modalitats literàries testimonials, com ara els diaris i dietaris, les biografies, les autobiografies i memòries, les narracions de viatges i d'experiències, les cròniques, la prosa costumista i fins la literatura epistolar. La importància d'aquesta influència -la magnitud de la qual no havia ponderat adequadament en encetar la investigació fa uns anys- em sembla cabdal, fins al punt que una part no menyspreable dels reportatges novel·lats examinats incorporen trets d'alguns o de gairebé tots els gèneres testimonials al·ludits.

5.3. Un altre fet que m'ha sorprès constatar, a més del que acabo d'exposar, és que en bastants reportatges novel·lats s'hi detecten trets de composició i estil no exclusivament literaris: a part de la presència de recursos propis de la novel·la i d'altres gèneres testimonials, hi és ben palesa l'empremta de tècniques narratives característiques de l'art cinematogràfic -el muntatge paral·lel o la composició a base d'escenes successives, per exemple. En la mesura que el reportatge novel·lat, per bé que força més antic, assoleix la seva *maduresa* durant les últimes dècades, no sorprèn constatar la magnitud d'aquesta influència.

5.4. Contràriament al que pensava en iniciar la recerca, la influència de les tècniques de composició i estil de la novel·la en el gènere mixt que he estudiat és

força variable.

En primer lloc, és possible distingir una majoria de reportatges que incorporen alguns recursos compositius i estilístics d'origen novel·lesc, però sense que aquesta assimilació sigui total. Aquesta mena de peces, juntament amb les tècniques de la novel·la al·ludides, solen manllevar procediments d'escriptura a d'altres gèneres literaris, siguin testimonials o de ficció. Entre els primers hi destaquen la crònica, la narració de viatges, la prosa costumista, les memòries i el diari; entre els segons, la *nouvelle*, el conte i la *short-story*. He pogut constatar que l'aportació d'aquestes tres últimes modalitats narratives al reportatge novel·lat és especialment important quan els reporters han d'adaptar les seves peces a les exigències de format i economia d'espai que imposa la premsa periòdica (*magazines* i diaris, sobretot).

En segon lloc, una part minoritària de les peces examinades es caracteritza per incorporar totalment a la seva escriptura tècniques de composició i estil pròpies de la novel·la. Els reportatges novel·lats d'aquest tipus mereixen, vista la radicalitat amb què assimilen les formes de la novel·la, l'apel·latiu de *novel·les-reportatges* o de *novel·les de no ficció*. Les *novel·les-reportatge* són morfològicament indiferenciables de les *novel·les de ficció* pròpiament dites; tots els recursos amb què són escrites hi col·laboren: els personatges són caracteritzats mitjançant recursos diversos, segons siguin principals o secundaris, rodons o plans, protagonistes o antagonistes, herois o antiherois, tipus o estereotipus; la composició temporal i

espacial és complexa, ordida mitjançant una refinada arquitectura de plans espacials i temporals; i la facultat de narrar descansa en un o diversos punts de vista, la combinació dels quals permet al reporter enriquir la quantitat i la qualitat de la informació que vol oferir al lector.

Cal tenir present, a més, que les novel·les-reportatge examinades responen als trets compositius i estilístics encunyats per la novel·la realista del vuit-cents: cerquen un efecte de versemblança i de transparència semblant al de les novel·les de Flaubert, Zola o Tolstoi. L'autor -el reporter- sembla evaporar-se, i la història relatada es presenta a ulls del lector com una veritable *tranche de vie*, alhora verídica, versemblant i estèticament autònoma (mitjançant recursos com l'estil indirecte lliure, el diàleg o l'ús autenticador del detall, a part dels ja esmentats). Al meu parer, les novel·les-reportatge -a diferència dels reportatges novel·lats *sensu stricto*- han de ser considerades com a variants contemporànies del proteiforme gènere novel·lesc.

5.5. Encara que es tracta d'una tesi indemostrable, em sembla cert que el reportatge novel·lat és fill de l'extraordinària remoció que els mitjans de comunicació de masses han produït en l'àmbit general de la cultura contemporània. Els *mass media* han contribuït poderosament a augmentar la producció i el consum de *documents*, fenomen palès no només a l'àmbit estricte de la premsa, la ràdio i la televisió, sinó també al de les arts tradicionals i

recents: la literatura, el teatre i el cinema, especialment, n'han rebut l'impacte, fet que explica els nombrosos exemples de producció artística elaborats a partir de documents (penso en el cinema documental, en el *docudrama* televisiu, en la fotografia de reportatge, en el *teatre de fets* o, és clar, en el reportatge novel·lat i la novel·la-reportatge).

L'esborrament de les fronteres que tradicionalment han separat ficció i no ficció és palès no només en el terreny artístic, ans també en el de certes modalitats d'escriptura documental vinculades a les ciències socials: l'antropologia, la història, la sociologia i la psicologia contemporànies han produït una quantitat considerable de textos en què les tècniques de composició i estil de la literatura i el cinema són posades al servei del rigor científic. En molts casos examinats, el reportatge novel·lat hi manté una estreta relació.

5.6. Em sembla igualment evident que la proliferació i la consolidació del reportatge novel·lat durant les últimes dècades és explicable com un símptoma inequívoc dels canvis que la premsa escrita de masses està experimentant. Desproveïda del monopoli de la informació ràpida pels mitjans de comunicació audio-visuals i per les noves tecnologies de la informació, la premsa (diaris i revistes de diversa periodicitat) ve mostrant des de fa alguns anys sensibles transformacions tècniques, productives, estètiques, temàtiques i estilístiques.

Des de la perspectiva d'aquests canvis, el reportatge novel·lat té reservada una parcel·la important. La incorporació de tècniques de composició i estil de la novel·la -i d'altres gèneres literaris i artístics- no respon a una simple prufja d'embellir o maquillar l'escriptura del reportatge -un gènere ja veterà-, sinó al propòsit d'enriquir-ne l'aptitud per a retre compte dels esdeveniments socials. Amb l'assimilació de recursos de procedència literària, el reportatge guanya més que mera amenitat: rep noves possibilitats de tractament de la informació, que el capaciten per a millorar-ne l'abast, la qualitat i la capacitat de seducció sobre el lector.

5.7. El reportatge novel·lat constitueix un dels terrenys privilegiats de confluència de literatura i periodisme. Es tracta d'un cas d'hibridació d'enorme interès, en la mesura que difumina les fronteres que separen tots dos camps d'activitat comunicativa i cultural. L'estudi del reportatge novel·lat m'ha permès d'encetar l'estudi de les relacions diacròniques i sincròniques entre periodisme i literatura, fora de l'impressionisme apressat i dels prejudicis d'ordre divers amb què tradicionalment ha estat tractada la qüestió.

Per tal de fonamentar amb rigor aquesta recerca, m'ha calgut desenvolupar un marc teòric i metodològic de caràcter interdisciplinari -que he anomenat Comparatisme Periodístico-Literari (CPL)- amb el qual he satisfet els dos objectius que em vaig proposar en iniciar la investigació: de primer, estudiar des del punt de vista històric, teòric

i analític el reportatge novel·lat; i després, posar els fonaments dels estudis sobre les relacions entre periodisme i literatura, fins ara mancats de tradició i de rigor. Tal com l'he definit, el Comparatisme Periodístico-Literari em sembla instrumentalment apte per a desenvolupar futures línies d'investigació.

De retruc, també haig de dir que el CPL permet, d'una banda, remeiar en part les insuficiències teòriques i metodològiques que els estudis periodístics han mostrat fins la data per a encarar satisfactòriament l'estudi analític i descriptiu dels textos periodístics; i d'una altra, replantejar amb rigor els supòsits a partir dels quals els estudis literaris defineixen el seu objecte d'estudi.

Sant Cugat, 28 de juny del 1990.

6. APENDIX: EL REPORTATGE NOVEL.LAT I ELS GENERES
TESTIMONIALS I DOCUMENTALS VEINS

El reportatge novel·lat va adquirir durant les primeres dècades del segle, amb els naturalistes i *muckrakers* estadounidencs, contorns precisos: els d'un gènere híbrid, caracteritzat per la combinació de la funció rigurosament documental del reportatge periodístic i la textura compositiva i estilística de la novel·la realista.

Tanmateix, la novel·la no va ser l'únic gènere que contribuï al desenvolupament del reportatge novel·lat, però que va ser, sens dubte, el que hi va fer l'aportació més important. També hi varen contribuir d'altres gèneres periodístics, literaris -tant testimonials com d'imaginació- i, en últim lloc, algunes modalitats d'escriptura documental cultivades per les ciències socials en ascens (sociologia, antropologia, psicologia, història oral). A totes aquests influències caldria sumar la que el nou art cinematogràfic exercí sobre els reporters i novel·listes de l'època.

Després d'haver examinat amb detall la història recent, les variants i les característiques del reportatge novel·lat contemporani, convé que esbossem -a manera d'*addenda*- les aportacions que ha rebut dels esmentats gèneres testimonials i documentals, així com, a la inversa, les influències que ha exercit sobre ells.

6.1. EL REPORTATGE NOVEL.LAT I ELS GÈNERES LITERARIS TESTIMONIALS I D'IMAGINACIO

La repercussió dels gèneres literaris testimonials sobre la conformació del reportatge novel.lat contemporani ha estat notòria. El nou gènere va rebre des del principi influències de la vella crònica literària i de la seva moderna adaptació periodística; del quadre de costums; de les modalitats autobiogràfiques -memòries, autobiografies, diaris, llibres de viatges, relats d'experiències, epistolaris-; de la biografia i del retrat; d'algunes formes literàries frontereres entre la imaginació i el testimoniatge -novel.la autobiogràfiques i històriques-; de certs gèneres literaris de ficció -conte policial, *short story*-; i, òbviament, dels gèneres periodístics anteriors i coetanis -*features* i *color stories*, reportatges informatius, les ja al.ludides cròniques. Una atenció a part mereixen les contribucions de la prosa assagística i discursiva. Tot seguit provo de detallar aquestes influències.

6.1.1. L'AUTOBIOGRAFIA I EL REPORTATGE NOVEL.LAT

La ja vella tradició autobiogràfica va rebre durant les primeres dècades del segle -sobretot als països anglosaxons, però també a Catalunya- un impuls notori, i alhora va produir peces que, en tot o en part, s'acostaven a la vocació documental del reportatge¹. Penso, per exemple, a part d'en les peces clàssiques de John Stuart Mill

(Autobiography, 1873) o Henry Adams (The Education of Henry Adams, 1918)², en els llibres de memòries d'Ernest Hemingway (Death in the Afternoon, 1932; Green Hills of Africa, 1935; A Moveable Feast, 1964), Gertrude Stein (The Autobiography of Alice B. Toklas, 1933), John Dos Passos (The Best Times: an Informal Memoir, 1966), Rafael Cansinos-Assens (La novela de un literato), Corpus Barga (Los pasos contados, 1963) Màxim Gorki (Moi universitety, 1923), Robert Graves (Good-bye to All That, 1929) i George Orwell (Down and Out in Paris and London, 1933; Homage to Catalonia, 1938).

Una semblant vinculació a la crònica i al reportatge perodistics mostren les memòries d'Arthur Koestler (Spanish Testament, 1937; Arrow in the Blue, 1952; The invisible Writing, 1954); André Malraux (Antimémoires, 1967), André Maurois (Mémoires, 1942)³, Ilià Ehrenburg (Goda, lyudi, zhizn, 1962), Christopher Isherwood (Good-bye to Berlin, 1939), Elias Canetti (Die gerettete Zunge, 1977; Die Fackel im Ohr, 1980), Simone de Beauvoir (Mémoires d'une jeune

² L'autobiografia d'Henry Adams The Education of Henry Adams és un precedent inqüestionable de les memòries contemporànies que ens disposem a consignar. Adams proporciona un quadre viu i força complet de l'evolució dels Estats Units durant la segona meitat del segle XIX.

¹ Les vinculacions de l'autobiografia amb el reportatge i amb d'altres gèneres testimonials i documentals són tractades per Georges May a La autobiografía, México, FCE, 1982. May qüestiona, per cert, l'extesa idea que la diferència entre autobiografies i memòries rau en què les primeres s'hi bolquen a la personalitat de qui les escriu, mentre que les segones se centren més aviat en els esdeveniments exteriors viscuts pel memorialista.

Per a una visió de conjunt del gènere veure, a part de l'obra citada: Phillippe Lejeune, Le Pacte autobiographique, Paris, Seuil, 1975; Jean Starobinski, "Le style de l'autobiographie", dins Poétique, n. 3., 1970. pp. 257-265.

ille rangée, 1958; La Force de l'âge, 1960; La Force des
noses, 1963; La Cérémonie des adieux, 1981), Jean Paul
 Sartre (Les Mots, 1963) o, entre molts d'altres, Yukio
 Mishima (Kamen no kokuhaku, 1949), Arturo Barea (La forja de
un redelde, 1951), Malcom X (The Autobiography of Malcolm
X, 1965), i Pablo Neruda (Confieso que he vivido, 1974).

A Catalunya, els llibres autobiogràfics i de memòries
 compten amb una llarga tradició⁴. Entre molts d'altres, val
 citar els de Carles Soldevila (Del llum de gas al llum
elèctric, 1951), Josep Maria de Sagarra (Memòries, 1954),
 Adrià Gual (Mitja vida de teatre, 1960), Gaziell (Tots els
anys d'Europa a Roma, 1958), Eugeni Xammar (Seixanta anys
d'Europa pel món, 1974). A les autobiografies pròpiament dites
 caldria afegir les novel·les autobiogràfiques, en què les
 memòries de l'escriptor són a penes dissimulades amb un suau
 vel de ficció; aquest és el cas, per exemple, de les de Joan
 Guig i Ferrater (Servitud, 1926) i Prudenci Bertrana
 (L'impenitent, 1948).

Jesús Espinet està elaborant precisament una ambiciosa
 investigació sobre la manera com el trànsit a la societat de
 consum de masses a Catalunya entre 1888 i 1936 va ser
 tractat pels nombrosos memorialistes del període. La recerca
 d'Espineta, inscrita dins el terreny de la Història de la
 Societat, és la primera temptativa seriosa feta a
 Catalunya d'examinar la manera com els canvis i processos
 socials són interpretats i recordats pels qui els varen

Jesús May (op. cit., p. 161) assenyala, a propòsit de les
 memòries de Malraux i de les de Maurois:

"No es injuriar la memoria de Malraux o de Maurois (para no
 mencionar más que dos ejemplos de una práctica muy
 extendida) decir que ciertas páginas de sus autobiografías
 dan a veces la impresión de haber sido extraídas de grandes
 reportajes."

Malgrat les diferències importants que separen autobiografies i memòries del reportatge periodístic, és possible advertir algunes coincidències entre tots dos gèneres, sobretot quan uns i altres empen procediments d'escriptura manllevats a la novel·la. Són freqüents les memòries que presten atenció a episodis, esdeveniments o situacions de manera semblant a com ho sol fer el reportatge novel·lat. La diferència bàsica, però, persisteix: el memorialistes estan sotmesos a l'erosió implacable del temps i de oblit, i tendeixen a prescindir del rigor en benefici de l'inevitable egocentrisme, dissimulat o manifest; als reporters-novel·listes, altrament, els cal emprar tècniques d'indagació periodística per tal d'obtenir informacions fefaents.

6.1.2. EL DIARI I EL REPORTATGE NOVEL·LAT

Una atenció a part mereixen els diaris o dietaris, un gènere molt més heterogeni del que se sol pensar. No és pas casual que el naixement del diari íntim a finals del segle XVIII i la seva *descoberta* a principis del XX° coincideixin amb un període crucial als països europeus occidentals i als

Per a Béatrice Didier:

"El diario sólo fue considerado como género cuando los grandes escritores como André Gide lo dieron a conocer en vida al público."

Béatrice Didier, Le journal intime, Paris, Presses Universitaires de France, 1976, pp. 139-140.

Estats Units, que assenyala el trànsit des de la vella societat tradicional a la societat industrial de masses. Per a Girard, "il est certain que le journal intime, en tant que genre pratiqué et reconnu, exprime l'interrogation de l'invididu en face de sa position nouvelle dans le monde"⁶.

Els canvis substantius que hom associa a l'adveniment de la nova *societat industrial de masses* varen provocar, segons Girard, una transformació radical en les formes de percebre la realitat, i la massificació creixent comportà, un xic paradoxalment, un creixement inversament proporcional de la consciència individual, del valor atribuït a cada vida humana concreta, ara vista com a única i irremplaçable. En el camp literari, aquest trasbalsament es va fer manifest en la proliferació de l'escriptura bolcada al coneixement de la pròpia intimitat de l'escriptor, entesa ara com a esfera privada que calia protegir de l'*esfera pública*⁷.

Alain Girard, Le journal intime, Paris, Presses Universitaires de France, 1963. p. XI.

El gran clàssic del gènere és el monumental Journal intime del professor ginebrí Henri-Frédéric Amiel, qui el va escriure entre 1847, any en que encetà la seva redacció, i 1881, quan va morir. Les 16.900 pàgines del diari d'Amiel formen un extraordinari testimoni íntim, el valor del qual ha estat reconegut per innombrables lectors i per molts estudiosos -com ara el doctor Gregorio Marañón, qui li consagrà l'esplèndid assaig Amiel, un estudio sobre la timidez (1944).

L'eclosió del diari íntim durant el tombant de segle va coincidir aproximadament amb l'adveniment de la premsa de masses. En paraules de Girard:

"On ne saurait imaginer deux formes d'écriture plus opposées dans leur manière, leur but et leur contenu que le journal des journalistes et le journal des intimistes. L'un et l'autre pourtant apparaissent au même moment, et il n'est pas impossible de voir dans cette rencontre autre chose qu'un hasard. Le progrès technique transforme peu à peu la presse et lui donne vers la fin du XIXe siècle un visage proche de celui que nous lui connaissons encore. A la même époque, le journal intime, qui a poursuivi son travail secret à mesure des transformations de la société, paraît au grand jour, exprimant dans un de leurs aspects essentiels les répercussions psychologiques des changements sociaux."⁸

Per als nostres propòsits, és important diferenciar el diari íntim pròpiament dit d'altres varietats del gènere més bolcades al testimoniatge extern: cròniques quotidianes, diaris externs i *carnets* i *cahiers*.

A diferència dels íntims, els diaris externs i les cròniques quotidianes fan més èmfasi en els esdeveniments exteriors que en els interiors, i presten més atenció als altres que a la pròpia persona: "Tous ces journaux répondent à un besoin très profond et très courant d'observer autour de soi en même temps que de porter témoignage"⁹. Són d'aquesta espècie, per exemple, peces clàssiques com el Journal. Mémoires de la vie littéraire d'Edmond i Jules de Goncourt, les Choses vues de Victor Hugo -que un crític va veure com l'obra d'un "reporter de génie"¹⁰-, les Causeries du lundi de Sainte-Beuve i, a

Girard, op. cit., pp. XVI i XVII.

Girard, op. cit., p. 9.

Girard, op. cit., p. 13.